

Herbert WEHNER

Vid ett av mina senaste besök hos dotter och barnbarn i München fördrev jag en hel del av tiden med att läsa en bortåt 600 sidor tjock lunta av historikern Christoph Meyer om Herbert Wehner. Svenskar talar ju gärna om tysk grundlighet och det här var verkligen ett exempel. Eftersom jag en gång för mycket länge sedan hade en del personliga kontakter med denne Wehner visste jag ett och annat om hans bakgrund och utveckling, och jag var nyfiken på att få veta mer. Efter att ha insupit Christoph Meyers extra vetande frågade jag mig hur jag kunde förmedla det till en svensk publik. Då slog det mig att Herbert Wehner hade haft så speciella relationer till Sverige att Svensk-tyska föreningen borde vara intresserad. Tydligt har föreningens styrelse tyckt detsamma.

Vid mitt första besök i Dresden för inte så länge sedan blev jag påmind om vilken viktig roll den staden har spelat i tysk historia men också om vilket fruktansvärt slag det brittisk-amerikanska bombangreppet i februari 1945, några månader före andra världskrigets slut, hade inneburit. Man kunde konstatera att DDR-regimen faktiskt hade åstadkommit en hel del, när det gällde stadens återuppbyggnad, men större fart hade det ju blivit efter Berlinmurens fall, och nu strömmade turistande tyskar till de gamla vackra kyrkorna. Det var här som Herbert Wehner föddes 1906, alltså för mer än 100 år sedan och i god tid före första världskriget. Hans pappa hade varit en självständig skomakare, men industrialismen hade tagit död på det gamla skomakeriet, och han fick dra fram hustru och flera barn på en lön som skoarbetare. Vid krigsutbrottet 1914 blev han inkallad som menig soldat, men han blev tidigt bestraffad, därför att hade supit sig full under en permission och kommit för sent till en trupptransport. Ända till sin död vid 56 års ålder hade han fortsatta alkoholproblem, och det blev hustrun som fick klara barnens uppfostran under mycket besvärliga förhållanden. Den socialdemokratiska oppositionen hade tidigt fått fotfäste i Sachsen, och lille Herberts mamma hade tagit med honom till sitt livs första förstamajdemonstration mitt under kriget. Men Tysklands sammanbrott i kriget och de hårda motsättningarna mellan olika radikala riktningar under åren närmast därefter drev den unge Herbert allt längre åt vänster. 1923 hade han anslutit sig till det socialdemokratiska ungdomsförbundet, men mellan 1925 och 1926 var han flitig medarbetare i en tidskrift utgiven av Dresdens anarkistiska ungdom. Hans politiska utveckling under dessa tidiga år påverkades troligen av att han trots mycket påtagliga intellektuella gåvor inte fick tillfälle till en mer kvalificerad formell utbildning utan måste dra sig fram på tillfälliga, lågbetalda jobb omväxlande med perioder av arbetslöshet. 1926 blev han privatsekreterare åt den kände anarkistiske författaren Erich Muhsam, men de blev snart osams, och 1927 gick Herbert över till kommunisterna, kanske därför att han fått intrycket att kommunisterna kunde uträtta mer än anarkisterna för att uppnå en efterlängtd revolution. 23 år gammal satt han ordförande vid en kongress med den kommunistiska partiorganisationen i Sachsen, och kort därefter blev han invald i Sachsens lantdag. Han hade vid det laget tillägnat sig de ideologiska föreställningar som först Lenin och sedan Stalin gett världsvid spridning, och han hade anpassat sig till kraven att varje kommunistiska parti skulle följa de taktiska signalerna från Moskva. Sin politiska aktivitet koncentrerade han till en början på den kommunistledda organisationen Röda hjälpen, som ägnade sig åt att hjälpa politiska fångar. Den sortens hjälpverksamhet kom att engagera honom långt senare i helt andra sammanhang.

1930, när Herbert Wehner var 24 år gammal, var den ekonomiska världskrisen på väg att skapa en ny politisk situation i Tyskland. Under intryck av snabbt växande arbetslöshet och tilltagande politisk och social oro hade nazisterna gjort en kraftig framryckning i riksdagsvalen, samtidigt som kampen mellan socialdemokraterna och kommunisterna skärptes på vänsterkanten. Herbert Wehner följde med i de tyska kommunisternas alldeles vettlösa politik fram till Hitlers

maktövertagande i januari 1933, men enligt Christoph Meyer har han inte accepterat påhittat att stämpla socialdemokrater som "socialfascister".

När det gällde Herbert Wehners privata öden har Christoph Meyer letat fram att han vid 20 års ålder gifte sig med en nästan jämnårig skådespelerska och kommunist vid namn Lotte Loebinger, men äktenskapet blev inte långvarigt. Tre damer med namnet Lotte har tydligen spelat viktiga roller för honom. Lotte nummer två hette Lotte Treuber och hade också kommunistiska anknytningar. Hon skall ha varit hans livs stora kärlek och de levde tillsammans från 1929 till 1941. Herbert Wehners karriär inom den kommunistiska partiapparaten gick vidare, och 1931 kallades han till nya arbetsuppgifter hos particentralen i Berlin. Året 1932 blev han sekreterare hos den mäktiga politbyrån. Men då var det bara ett halvår kvar till Hitlers maktövertagande i januari 1933, och Herbert Wehner undgick med nöd och näppe den nya nazistiska regimen massaktion mot kommunisterna. Efter att partiledaren Ernst Thälmann blivit häktad gled ledningen av det numera illegala kommunistiska partiet så småningom över till de sedermera kända och omskrivna Wilhelm Pieck och Walter Ulbricht. Herbert Wehner lär aldrig ha gillat Ulbricht som person, men plikttroget ledde han organiseringen av de tyska kommunisterna som inte emigrerat eller hamnat i koncentrationsläger. Vid den här tiden lade han sig till med tacknamnet Kurt Funk, ett namn som jag på 1930-talet observerade i kommunistiska publikationer tryckta utanför Tyskland. Han gjorde också illegala resor till länder utanför Tyskland och spelade en aktiv roll i försöken att organisera motståndarna till en anslutning av det franskkontrollerade Saarområdet till Tyskland genom folkomröstningen 1934. 1935 fick han order av partiledningen att bege sig till Prag för att få nya uppgifter. Men polisen i det demokratiska Tjeckoslovakien höll ögonen på besvärliga utländska kommunisterna, och efter fem dystra veckor i Prags polisfångelse blev Herbert Wehner tillsammans med Lotte Treuber utvisad till Sovjetunionen.

Nu befann sig alltså det unga paret i socialismens fosterland, men eftersom Wehner inte tillhörde det riktiga toppskiktet inom partiet blev den första bostaden en trång enrummare i hotellet Lux i Moskva, där den internationella kommunistiska eliten samlades. Kort efter ankomsten blev Wehner en av de tyska delegaterna vid den kommunistiska internationals sjunde världskongress, där man fastslog en helt ny taktik, enhets- och folkfrontstaktiken, som fick viktiga konsekvenser i flera länder. Wehner skickades ut på resor runtom i Europa för att verka för samarbete mellan kommunisterna och andra antinazistiska krafter, och efter utbrottet av det spanska inbördeskriget sommaren 1936 bidrog han till att organisera en liten trupp av tyska kommunisterna och socialister med uppgift att kämpa på den spanska republikanska regeringens sida. Men Ulbricht tillät honom inte att själv resa till Spanien, vilket lär ha gjort Wehner rasande.

Ett stort frågetecken kring Herbert Wehner under åren i mitten av 1930-talet är hur han alls kunde överleva när Stalin i sin otroliga paranoia inte bara tvingade en rad gamla ryska bolsjevikerna till fantastiska bekännelser utan också likviderade en mängd utländska kommunisterna som befann sig i Sovjetunionen. Så försvann t.ex. hela ledningen för Polens kommunistiska parti. Herbert Wehner hamnade själv i Ljubljanka i december 1937 för förhör men klarade sig efter att ha överlämnat en lista över påstådda tyska trotskister, varav de flesta befann sig utanför Sovjetunionen. Enligt Meyer var det bara i ett par enstaka fall som utländska kommunisterna råkade illa ut till följd av Wehners uppgifter, och själv hade han beskyllts för trotskism av andra tyska kommunisterna. 1938 blev han rentvådd från alla anklagelser för bristande renlärighet, inte minst tack vare stöd från bulgaren Georgi Dimitroff som spelade en uppmärksam roll under processen kring den tyska riksdagshusbranden 1933 och numera var Kominterns generalsekreterare. I slutet av 1938 fick Wehner uppgiften att leda Kominterns radio- och filmavdelning, och han bidrog aktivt till att sprida en förskönad bild av Sovjetunionen.

I augusti 1939 slöts den beryktade Molotov-Ribbentroppakten, och en vecka senare utbröt andra världskriget. Wehner anslöt sig lydigt till Kominterns tes att England och Frankrike var ansvariga för kriget, men under hand pläderade han också för att man skulle fortsätta kampen mot Hitler. I början av 1941 fick han som uppgift att resa till Sverige och därifrån försöka återuppbygga det illegala tyska partiet. Den här gången fick Lotte Treuber inte följa med. Hon försvarade länge Herbert Wehner mot senare anklagelser från det tyska partiets ledning, men hon resignerade med tiden och när de en gång träffades efter kriget hade hon förenat sig med en partitrogen DDR-funktionär.

I januari 1941 hade Sverige en samlingsregering, som var mycket angelägen om att inte stöta sig med det nazistiska Tyskland. Högerpartiet var särskilt ivrigt att förbjuda det svenska kommunistiska partiet, men socialdemokraterna kunde bara gå med på det om man också förbjöd de svenska nazistiska småpartierna. Det blev till slut inget partiförbud alls, men polisen försökte hålla noga reda på utländska kommunister. I slutet av januari 1941 tog Herbert Wehner tåget till Leningrad, och via Tallinn i Estland kunde han illegalt ta sig in i Sverige. Han hade bl.a. fått i uppdrag att övervaka hur ledaren för de tyska kommunisterna i Sverige, Karl Mewis skötte sig. Wehner fann starka skäl att kritisera Mewis, men han hade också svårigheter att få hjälp med logi. Ett någorlunda säkert logi hoppades han få hos maken till en tysk kommunist vid namn Josef Wagner, som Wehner försökt utnyttja för ett rätt misslyckat uppdrag i Hamburg. Efter sin återkomst till Sverige hade Wagner häktats av den svenska polisen. Förmiddagen den 18 februari 1942 slog polisen till mot hustrun Frieda Wagners lägenhet. Under hennes säng återfanns Herbert Wehner. Han försökte motivera sin närvaro med att han hade en kärleksaffär med fru Wagner, men polisen fann honom inte riktigt trovärdig.

Wehner visste att polisen kunde komma på tanken att sända honom till Tyskland, vilket innebar ett dödshot. Under veckolånga förhör bluffade han så gott han kunde, men efter en hemlig rättegång dömdes han i slutet av april 1942 till ett års fängelse. Vid ett överklagande beskyldes han för sabotage, därför att han velat störta Tysklands regering, och straffet skärptes till ett års tvångsarbete. Karl Mewis slapp undan med några månaders internering efter att ha gett polisen belastande uppgifter om Wehner. Det tyska partiets ledning hade efter Tysklands angrepp mot Sovjetunionen vid midsommar 1941 skickats långt österut till Ufa i Basjkirien, och efter att Mewis vilseledande uppgifter vidarebefordrats av den svenske advokaten Georg Branting beslöt partiledningen utesluta Wehner ur partiet för förräderi. Men det beslutet blev inte bekant för Wehner förrän efter krigsslutet, eftersom informationskanalerna mellan Stockholm och Ufa hade brutits genom krigsutvecklingen.

Herbert Wehner tillbringade sin strafftid på Långholmen och i fängelserna i Falun och Vänersborg. Han hade goda möjligheter att fundera över orsakerna till nazisternas framgångar och började skriva en bok, där han också kritiserade kommunisterna men höll fast vid sin tro på Sovjetunionen. Boken blev aldrig färdig, och från september 1943 kunde han fortsätta sina funderingar i interneringslägret Smedsbo utanför Falun. Där fick han brevkontakt med Josef Wagner, hos vars fru han hade spårats av polisen. Wagner hade efter att ha avtjänat sitt straff lyckats få en liten anställning hos chefen för Rasbiologiska institutet, professor Gunnar Dahlberg, och genom Wagner fick Wehner tillgång till Dahlbergs bok *Arv och ras*, som hade mera upplysta synpunkter på rasproblem än vad som tidigare varit vanligt. Bland de böcker som kom ut i Sverige under kriget tog Wehner intryck av de f.d. kommunisterna Artur Koestlers och Ignazio Silones romaner men också av den fullständigt bortglömde socialisten Willy Strzelewicz's skrift om mänskliga rättigheter. Jag träffade själv Strzelewicz under krigsåren, och jag tror att han gjorde en viktig insats genom att rikta uppmärksamheten på själva begreppet "mänskliga rättigheter", som till dess knappast hade diskuterats i Sverige.

Vid den här tiden har Lotte nummer tre kommit in i bilden. Hon hette Lotte Burmester och var änka efter en tysk kommunist, som kastat sig ut genom ett fönster efter förhör av Gestapo. Hon hade själv hamnat i fängelse 1934 men blivit frigiven 1935 och 1937 lyckats ta sig till Göteborg med sina barn Greta och Jens-Peter. Här fick hon en nyttig kontakt i den berömda Torgny Segerstedts dotter Ingrid, som engagerade sig för humanitärt bistånd åt flyktingar. Jag vet att en av mina vänner i Göteborg fick tillfälle att utnyttja Lotte nummer tre som städerska. I samarbete med Ingrid Segerstedt började hon skicka böcker, mat och blommor till Wehner i Smedsbo. Efter att Wehner blivit frigiven sommaren 1944 hade de sitt första möte vid Köpings station. Det blev kärlek vid första ögonkastet och sedan skildes de inte mer.

Vid andra världskrigets slut var det inte lätt för alla tyska flyktingar att återvända till Tyskland. Enklast blev det för kommunisterna, som fick de sovjetiska ockupationsmyndigheternas hjälp att komma hem och medverka till den påtvingade samlingen av socialdemokrater och kommunister i ett socialistiskt enhetsparti. I England hade det renodlade tyskhatet nått en höjdpunkt omkring krigsslutet, och det kunde också drabba demokratiska tyska flyktingar. Erich Ollenhauer, som med tiden blev ledare för den västtyska socialdemokratin, knappast hade kunnat upprätthålla en nödortförlig levnadsstandard som flykting i London under kriget, om inte hans gode vän och kamrat Torsten Nilsson, vid den tiden svensk partisekreterare, hade lyckats skicka över en stor summa pengar. Ollenhauer tilläts ändå någon tid efter krigsslutet komma över till Hannover. Där hade redan den förre tyske riksdagsmannen Kurt Schumacher tagit initiativet till återuppbyggnad av ett tyskt socialdemokratiskt parti. Schumacher hade förlorat en arm som soldat under första världskriget, och under nazisttiden hade han i tio år suttit i fängelse eller koncentrationsläger. Men lika antinazistisk som han var, lika bestämd var han i sitt motstånd mot tanken att socialdemokrater och kommunister i de västliga ockupationszonerna skulle gå samman i ett parti. Man kan fråga sig hur Tysklands historia efter kriget skulle ha gestaltats om inte Schumacher och hans parti dragit en så bestämd gräns mot kommunisterna.

För Herbert Wehner med sitt kommunistiska förflutna var det inte lika lätt som för Ollenhauer att komma tillbaka till Tyskland. Det kunde inte bli fråga om att återvända till födelsestaden Dresden som låg under sovjetisk kontroll. Men tack vare Lotte nummer tres kontakter i Hamburg och med bistånd från Gunnar Dahlberg och Ingrid Segerstedt kunde Herbert och Lotte ta sig till Hamburg med ankomst den 8 oktober 1946. Av en händelse kom jag själv att passera Hamburg ett par veckor senare. Som journalist hade jag fått tillstånd att resa till Wien och Budapest mot löfte att skriva om svensk humanitär verksamhet där. Utklädd i en Röda Kors-uniform blev jag inklämd i en Volkswagen tillsammans med en svensk präst som hade tagit till sin livsuppgift att omvända judar till kristendomen och nu skulle ägna sig åt överlevande judar i Wien. Första natten efter att vi passerat gränsen till den brittiska ockupationszonen fick vi logi i de sorgliga resterna av det svenska konsulatet i Hamburg. Under krigsåren hade vi svenskar på åskådarplats lärt oss begreppet "hamburgisering" som illustration av den förfärliga förödelse som staden hade utsatts för, särskilt genom bombangreppen sommaren 1943. Det var fråga om en förödelse i långt större omfattning än i Hanoi under Vietnamkriget några årtionden senare. Till bilden hörde också de många tiggande barnen var gång den svenska bilen stannade. För att frivilligt slå sig ner i ett litet kyffe i Hamburg krävdes verkligen stor iver, och det hade Herbert och Lotte, medan åtskilliga tyska flyktingar i Sverige tills vidare drog sig för att försöka återvända hem.

Några veckor efter sin ankomst till Hamburg sökte Herbert Wehner medlemskap i Schumachers parti. Det hörde till Schumachers egenheter att han visserligen var bestämd motståndare till kommunisterna men gärna tog emot f.d. kommunister och representanter för olika grupper till vänster om den gamla tyska socialdemokratin. Schumacher lär också ha varit nyfiken på Wehner för hans stora kunskaper om den kommunistiska rörelsen. Men Wehner hade

ingen ambition att genast få en central ställning i partiorganisationen. Han ägnade sig i stället åt folkbildningsarbete i ABF-stil. Med tiden uppfattades han ändå av kommunisterna som en särskilt farlig motståndare, och 1948 utsattes han för ett mordförsök, som motiverade att ställa honom under polisbeskydd.

Kurt Schumacher hade under 1947 utvecklat många internationella kontakter. När han på försommaren det året deltog i en internationell socialistisk konferens i Zurich, konfronterades han med östeuropeiska socialister, som själva stod under starkt kommunistiskt tryck och nu anklagade honom för tysk nationalism. Hans lugna och värdiga hållning gentemot anklagarna gjorde ett positivt intryck på den svenska delegationen, där jag råkade ingå som nybliven internationell sekreterare. Men när Schumacher på hösten besökte Stockholm i sällskap med Erich Ollenhauer gick det inte riktigt bra. Hans rytande framställning inför en begränsad krets av socialdemokrater uppskattades inte av den färske partiordföranden Tage Erlander, som fick obehagliga associationer.

Herbert Wehner kunde också ryta till, men han föredrog ännu 1948 att arbeta som journalist framför att låta sig väljas till något riktigt viktigt politiskt uppdrag. Det var Schumacher som övertalade honom att ställa upp som kandidat vid de första valen till den västliga förbundsdagen 1949. Det gick inte särskilt bra i valen för SPD, som bara fick 29 procent av rösterna mot 31 procent för Konrad Adenauers CDU. Men Herbert Wehner lyckades bättre i Hamburg, där han fick 48 procent av rösterna i sin valkrets.

Det gick fort för Wehner att få en viktig ställning inom SPD-gruppen i förbundsdagen, och till en början anslöt han sig helt och hållet till Schumachers mycket aggressiva linje gentemot Adenauer som regeringschef. Han kunde också demonstrera sitt antinazistiska sinnelag genom att handgripligt medverka till att en högerextrem ledamot, som hade förnekat nazisternas skuld till kriget, tvingades ut ur förbundsdagens lokaler

Kurt Schumacher hade redan vid tiden för förbundsdagsvalen 1949 kommit ett steg närmare döden, sedan man tvingats amputera ett av hans ben, och det betydde att Erich Ollenhauer övertog allt mer av ledningsuppgifterna inom SPD. Bakom Ollenhauer fanns Herbert Wehner, men än så länge var han inte bekant för några andra svenska politiker än folkpartisten Ingrid Segerstedt. Försommaren 1951 hade några representanter för svenska SAP anledning att resa till Frankfurt. Där samlades företrädare för en rad socialdemokratiska partier för att formellt återupprätta den socialistiska internationalen, som inställt sin verksamhet under kriget. Svenskarna leddes av Torsten Nilsson, och jag deltog som internationell sekreterare. Under ett av våra livliga samtal hörde vi plötsligt hur en dyster tysk gjorde ett inlägg på svenska. Torsten Nilsson blev förvånad:

- Vi har visst inte träffats. Jag var partisekreterare under kriget och fick kontakt med många tyska flyktingar. Var fanns du?

Svaret kom med djup röst:

- På Långholmen.

Det blev ett bestyr för svenskarna att göra något för en tysk, som genom domstolsbeslut blivit hindrad att resa till Sverige men numera var en viktig person i västtysk politik. Sedan den saken blivit ordnad utnyttjade Herbert Wehner gärna tillfällen att studera svensk demokrati på nära håll. Redan vid den socialistiska internationalens kongress i Stockholm sommaren 1953 såg man honom vid sidan av Erich Ollenhauer, som övertagit ledningen av SPD efter Schumachers död 1952. Men både Ollenhauer och Wehner fick problem med svenskarna. Mellan 1945 och 1962 hade vi en utrikesminister som hette Östen Undén, och han hade mycket bestämda åsikter om hur

frågan om Tysklands återförening skulle lösas efter de motsättningar som hade uppstått efter krigsslutet. Man borde enligt Undén sikta till ett neutralt eller neutraliserat demokratiskt Tyskland, acceptabelt för båda stormaktsblocken. Därför fann han också att västmakterna bedrev ett taktikspel i den tyska frågan, som inte kunde leda till något resultat. Schumacher reagerade till en början mycket negativt inför uppgifter om Undéns synpunkter, men för SPD blev det angeläget att hålla sig underrättat om hur svenskarna agerade. För Tage Erlander, som blivit partiordförande och statsminister 1946, var det lika angeläget att bli orienterad om SPD:s synpunkter. Jag blev ett av Erlanders verktyg i denna strävan. 1951 hade jag blivit redaktör för partitidskriften Tiden, och gång på gång försökte jag övertala Ollenhauer att skriva en artikel om SPD:s Tysklandsplan, som i realiteten var Herbert Wehners Tysklandsplan. Ollenhauer vred sig och skyllde på bristande tid. Till slut fick jag ändå en artikel, men den var såpass otydlig i konturerna att en läsare måste få svårt att övertygas. Tydligen skulle man närma sig enhet genom att de båda tyska staterna gemensamt skulle få tillträde till FN. Det var annars inte orimligt att SPD i det längsta engagerade sig för något slags kompromiss med Moskva, särskilt sedan Stalin i mars 1952 kommit med ett svårtolkat anbud i frågan. Än i dag kan man inte vara riktigt säker på vart Stalin syftade. Det finns uppgifter om att den förfärlige Berija som förlorade maktkampen omedelbart efter Stalins död 1953 faktiskt hade varit beredd att gå långt i eftergifter i den tyska frågan.

Mellan 1951 och 1960 fick jag en rad tillfällen att som svensk representant i den socialistiska internationalens råd studera Herbert Wehner på nära håll. För det första kunde man lägga märke till att han nästan alltid hade pipan i munnen. Rökning kan betraktas som en gammal yrkessjukdom hos journalister eftersom de länge inbillat sig att de bara kunde koncentrera sig tillräckligt genom att röka, och Wehner hade ju egentligen velat bli journalist. För det andra kunde man observera hans häftiga vredesutbrott, som förvånade många. Men jag hade också noterat hans pessimism, när man diskuterade möjligheterna att tränga Sovjet tillbaka. Han kunde varna för Moskvas möjligheter att slå hårt tillbaka.

I slutet av 1950-talet fick tyska och svenska socialdemokrater parallella problem. SPD:s partiprogram hade antagits 1925, ett av Weimarrepublikens relativt lugna år, och sedan dess hade ju mycket hänt. I Sverige hade det svenska partiprogrammet omarbetats av Ernst Wigforss 1944, men efter kriget växte kraven på en ytterligare modernisering av programmet. Jag var djupt inblandad i arbetet med en programrevision, och det var kanske ingen tillfällighet att jag fann möjligheter att närvara vid SPD:s kongress i Bad Godesberg 1959, där man skulle diskutera ett nytt partiprogram. Som vanligt hade tyskarna varit grundligare än svenskarna, och en hel rad professorer hade bidragit med mer eller mindre djupsinniga synpunkter på formuleringarna. Men vad som gjorde mest intryck på mig liksom på många andra var Herbert Wehners rytande inlägg när han ville varna för totalitära idéer: "Jag tillhör de brända!".

Det var en man som talade med djup övertygelse och inte bara ett taktiskt försök av Wehner att bemöta hans motståndares ständiga påståenden att han inte befriat sig från sina gamla kommunistiska idéer, ja, kanske rentav var en hemlig agent för Moskva. Det har alltid förvånat mig att Herbert Wehner orkade med många års intensivt politiskt arbete som demokrat när han hela tiden var handikappad genom sitt kommunistiska förflutna. Misstron mot honom florerade inte bara hos hans borgerliga motståndare utan också bland en del socialdemokrater som hade funnit att han fått alltför stort inflytande över SPD:s politik. Uthålligheten hos Wehner måste ha gått tillbaka på en grundläggande vrede över rådande förhållanden i hans barndom och tidiga ungdom. Till detta kom en energi av sällan skådat mått.

Den plan för Tysklands återförening som Wehner hade lanserat ledde ingen vart. I Moskva

verkade man inte längre intresserad och man hade ingenting att erbjuda. Det betydde att SPD måste tänka över sin grundläggande politik, och återigen var det Wehner som gick spetsen för en förändring. SPD måste ge upp sitt motstånd mot Adenauers NATO-vänliga politik och i stället koncentrera sin kritik till inrikespolitiska frågor. Märkvärdigt nog verkade Wehner angelägen om att informera mig om skälen till förändringen, när jag 1960 besökte Västtyskland i något annat ärende. Tydligt tog han stor hänsyn till hur Erlander och Undén skulle reagera. Vid den här tiden var också Willy Brandt på väg att bygga upp sin politiska plattform genom sitt motstånd mot kommunisterna i Berlin, och Brandt var mer angelägen om goda relationer till Washington än vad Schumacher och Ollenhauer hade varit.

Intressant nog hade Ollenhauer och Wehner gjort bestämt motstånd mot Adenauers funderingar om att Västtyskland kunde behöva egna kärnvapen medan Willy Brandt tills vidare ville hålla frågan öppen. Men när Brandt lanserades som SPD:s ledare efter Ollenaus död 1963 ställde sig Wehner som vice partiordförande solidarisk med honom, och fortsättningen var att Brandt först blev utrikesminister i en koalition med CDU och några år senare ledare för en koalition med liberalerna. Som förbundskansler fick ju Brandt världsrykte och senare Nobels fredspris efter sin geniala idé att falla på knä i Warszawas ghetto. Han visade sig också kunna dra många fler väljare till SPD än vad Schumacher och Ollenhauer hade lyckats med. Men Wehner var ofta osäker på hur Brandt egentligen såg på honom. Som personligheter var de också rätt olika. Wehner tyckte ibland att Brandt var alltför vag och osäker, och hans egna enkla levnadssätt kontrasterade mot Brandts dragning till "Wein, Weib und Gesang".

Jag går inte ofta på teater numera, men jag har hört sägas att Herbert Wehner figurerat i en teaterpjäs här i Stockholm för inte så länge sedan. Han skall ha stämplats som skurken när Brandt drevs att lämna posten som förbundskansler sedan det visat sig att den östtyska regimen smugglat in en spion, som lyckades avancera till posten som Brandts sekreterare, samtidigt som Brandt uppriktigt strävade till avspänning mellan Västtyskland och Östtyskland. Att döma av Christoph Meyers mycket grundliga undersökning var Wehner alldeles oskyldig i sammanhanget..

Själv har jag aldrig besökt den tyska förbundsdagen, och jag har inte haft någon fullständig bild av de våldsamma anklagelser som Wehners borgerliga motståndare i förbundsdagen utsatte honom för under årens lopp. Men jag har inte heller haft klart för mig att Wehner själv kunde vara förfärligt ful i munnen, när han skulle karakterisera sina angripare. Mot den bakgrunden kan jag tänka mig att han har haft lätt för att bli gripen, när han haft tillfällen att följa debatter mellan och inom svenska politiska partier. Visst kan svenska politiker säga otrevliga saker om varandra, men i allmänhet är ju tonen emellan dem rätt beskedlig. Det kunde väl också tolkas av Wehner som uttryck för att det svenska samhället hade uppnått en relativ harmoni, mycket olik de våldsamma motsättningar som hade präglat Tyskland under hans livstid.

På ett område har Wehner haft stor nytta av en enskild svensk. Samtidigt som han aldrig försummade ett tillfälle att markera sitt motstånd mot den östtyska regimen har han gett sig in i ytterst ömtåliga kontakter med topparna i det kommunistiska parti som en gång hade uteslutit honom. Man kan påminna sig Ingrid Segerstedts uthålliga intresse för humanitär hjälp åt flyktingar, och det har likheter med Wehners strävan att hjälpa gamla personliga bekanta som blivit illa behandlade av DDR:s myndigheter. Sveriges generalkonsul i Västberlin, Sven Backlund, som senare blev ambassör i Bonn, var en viktig kontaktman i samband med Wehners försök att helt enkelt friköpa enskilda östtyska medborgare via den mystiske advokaten Vogel. Genom Christoph Meyers bok har jag lärt mig att trafiken ogillades av Willy Brandts nära rådgivare Egon Bahr som ju alltför är i livet. Sven Backlund har för sin del blivit mer uppmärksam som Willy Brandts kontaktman i större politiska sammanhang.

En av mina illusioner har krossats genom läsning av Mayers bok. Jag inbillade mig länge att Herbert Wehner inte bara älskade den svenska demokratin utan också det öländska landskapet eftersom han skaffade sig en sommarstuga just på Öland. Riktigt så låg det inte till. Lotte nummer tre var klen till hälsan och ansågs behöva en sommarbostad med friskare luft. Därför försökte makarna först köpa en stuga på den danska ön Als, men det gick inte för sig, eftersom den danska lagstiftningen förbjöd försäljning av fast egendom till utlänningar. Det fanns inte samma slags hinder i Sverige, men huset man köpte var inte särskilt vackert att döma av fotografier. Wehner själv, som ständigt var upptagen och lär ha haft en arton timmarsarbetsdag, var sällan där. När viktiga partitoppar dök upp hände det att brådskande tyska statsangelägenheter måste avgöras vid ett lunchbord i Färjestaden.

Under en rad år hade Herbert Wehner centrala uppgifter i västtysk politik, än som vice partiordförande, än som minister, än som ordförande i förbundsdagens SPD-grupp. Om man vill ha en detaljerad redovisning av allehanda motsättningar inom SPD, av konflikter med politiska allierade och av strider med öppna motståndare kan man läsa Mayers bok. Kanske bör man notera att partiet nådde sin högsta andel av väljarna, hela 45,8 procent, vid valen i november 1972. Det betydde också att partiet för första gången kunde göra anspråk på posten som förbundsdagens talman. Det blev Annemarie Renger, en dam som jag blev lite bekant med på den tiden hon hjälpte den svårt invalidiserade Kurt Schumacher att ta sig fram, ungefär på samma sätt som Greta Burmester kom att hjälpa den allt sjukligare Herbert Wehner. Hur stor roll Herbert Wehner spelat för sitt partis framgångar lär vara svårt att avgöra. Att Willy Brandt länge var SPD:s viktigaste dragplåster står däremot alldeles klart.

Herbert Wehners aktiva insatser i västtysk politik avslutades 1 oktober 1982 med ett tal i förbundsdagen, samma dag som CDU-mannen Helmut Kohl valdes till förbundskansler. Vid förbundsdagsvalen 1983 ställde Wehner inte upp som kandidat. Men på det personliga planet tog han ett steg, som fick många att höja ögonbrynen. Lotte nummer tre hade ju länge haft dålig hälsa, och hon avled 1982. Inte så långt därefter fick hennes dotter Greta ett förslag av Herbert Wehner att de skulle gifta sig. Greta undrade först om sådant verkligen var tillåtet, men lagen reste inget hinder, eftersom det inte fanns något blodsband mellan dem. Men jag vet att vår gamle finansminister Gunnar Sträng med sina rötter i den svenska landsbygden hade särskilt svårt att svälja detta originella arrangemang.

Herbert Wehners levnadsår efter 1983 blev en dyster berättelse om tilltagande fysisk svaghet och psykisk demens. Hans gamla politiska fiender i Östberlin kunde utnyttja situationen för att ställa till med överläggningar med honom, där det som blev sagt inte hade den ringaste politiska betydelse men alltid kunde ge anledning till några rubriker. När Berlinmuren föll i november 1989 tycks han knappast ha varit medveten om vad som hänt. Han dog i januari 1990, och Greta läste en psalm för honom i hans sista stunder.

Här skulle jag kunna sätta punkt för berättelsen om Herbert Wehner men jag får lust att göra ett litet tillägg. Willy Brandt, som dog två år efter Wehner, har hyllats med en kolossalstaty i Berlin. En kopia av statyn i betydligt blygsammare format restes för inte så länge sedan ute i Hammarbyhöjden, där Brandt bodde som flykting några år under kriget. I det sammanhanget lade jag märke till att en liten skylt på ytterväggen till det hyreshus där han vistades påminner om den sedermera berömda hyresgästen. Herbert Wehners stuga på Öland står alltjämt kvar, och jag har inhämtat att den ägs av Gretas bror Jens Peter. Man skulle kunna tänka sig att förse den med en liten skylt om att den varit sommarbostad för den store Sverigevännen, tysken Herbert Wehner. Sedan kunde väl skylten sitta kvar tills det blir dags att riva kåken.